

VERGİ MEXANİZMİNİN MALİYYƏ-BÜDCƏ MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNƏ TƏSİRİ

Xülasə

Məqalədə müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasında maliyyə-büdcə münasibətləri nəzərdən keçirilmiş, bu münasibətlərin tənzimlənməsində vergi mexanizminin rolu üzə çıxarılmış, büdcə gəlir və xərclərinin makroiqtisadi göstəriciləri təhlil edilmişdir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında da vergi siyasətinin və onun mühüm bir forması olan büdcə-vergi siyasətinin bazar iqtisadiyyatı şəraitinə uyğun aparılması, onun səmərəli təşkil prinsip, metod və mexanizmlərin tədqiqi və təhlili, həmçinin, ümumiləşdirilmiş makroiqtisadi dövlət tədbirlərinin hazırlanması aktual əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: *maliyyə-büdcə münasibətləri, vergi mexanizmi, büdcə, gəlirlər, xərclər.*

GİRİŞ

Müasir dünyada iqtisadi integrasiyanın sürətləndiyi və makroiqtisadi təhlükəsizliyin prioritet məsələyə çevrildiyi bir şəraitdə iqtisadiyyatın sabitləşməsi maliyyə siyasətinin, o cümlədən maliyyə-büdcə siyasətinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üçün geniş imkanlar açmışdır. Büdcə gəlirlərinin və xərclərinin formalaşmasının, əsas vəzifələrinin və kəmiyyət parametrlərinin müəyyənəşdirilməsi, daxili və xarici borcların idarə edilməsi üzrə dövlətin məqsədyönlü fəaliyyəti kimi maliyyə-büdcə tənzimlənməsi siyasəti iqtisadi siyasətin başlıca alətlərindən birinə çevrilmişdir. İqtisadi tənzimləmə tədbirləri içərisində ilk növbədə məhz tarazlaşdırılmış maliyyə-büdcə siyasətinin aparılması ölkədə makroiqtisadi sabitliyin saxlanmasına həlledici təsir göstərir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi altında maliyyə-büdcə sisteminin təkmilləşdirilməsi, onun vahid hüquqi bazasının yaradılması, vergi dərəcələrinin aşağı salınması və güzəştlərin azaldılması hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsi, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılmasına, kiçik və orta sahibkarlıq üçünəlvərişli şəraitin yaradılmasına yönəldilən siyasətin həyata keçirilməsi istiqamətində reallaşdırılmış mühüm işlər hazırda Cənab Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməkdədir. Dövlət büdcəsinin və maliyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi və onu tənzimləyən normativ aktların

beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması məqsədilə bir sıra qanunlar qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında son illərdə aparılmış uğurlu sosial-iqtisadi islahatlar nəticəsində ölkənin iqtisadi inkişafı ilə yanaşı maliyyə-büdcə sistemi də inkişaf etmiş və təkmilləşmişdir. Müasir şəraitdə ölkəmizdə həyata keçirilən maliyyə siyasəti iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişaf məqsədlərinə nail olunmasına, əldə edilmiş sosial-iqtisadi inkişaf sürətinin qorunub saxlanmasına, iqtisadiyyatın tənzimlənməsi və stimullaşdırılmasına, milli maraqlarımızın beynəlxalq miqyasda təmin edilməsinə, qeyri-neft sektorunun və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə, istehsal və sosial infrastrukturların müasir tələblər səviyyəsində qurulmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Bazar iqtisadiyyatına malik olan ölkələrdə sosial-iqtisadi vəziyyətdən asılı olaraq maliyyə-büdcə siyasətinin prioritet istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsi aktual bir problem olaraq qalır. Hazırda Azərbaycan Respublikasında da vergi siyasətinin və onun mühüm bir forması olan büdcə-vergi siyasətinin bazar iqtisadiyyatı şəraitinə uyğun aparılması, onun səmərəli təşkil prinsip, metod və mexanizmlərinin tədqiqi və təhlili, həmçinin, ümumiləşdirilmiş makroiqtisadi dövlət tədbirlərinin hazırlanması aktual əhəmiyyət kəsb edir.

Maliyyə-büdcə münasibətlərinin tənzimlənməsində vergi mexanizmi

Dövlət büdcəsinin gəlirləri iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərən əksər qanunlar, iqtisadi kateqoriyalardan başqa qarşılıqlı əlaqə, təsir və asılılıq kimi fəaliyyət göstərir. O, iqtisadi əlaqələrin bir hissəsi olan maliyyə münasibətlərinin hər hansı bir tərəfini ifadə edir. Büdcə-vergi qarşılıqlı əlaqələri dövlətlə ayrı-ayrı müəssisələr, idarə və təşkilatlar və əhali arasındakı əlaqələri göstərməklə yanaşı, həmin qarşılıqlı əlaqələrin məcmusu kimi özünü göstərir.

Son illərdə iqtisadi kitablarda ÜDM-in adambaşına düşən həcmi ilə hesablanan iqtisadi tərəqqi səviyyəsi ilə ÜDM-də dövlət xərclərinin xüsusi çəkisi arasında əlaqənin xarakterini adambaşına düşən ÜDM-in həcmi ilə ÜDM-də dövlət xərclərinin xüsusi çəkisi arasında asılılığın olduğunu müəyyən etmək üçün cəhdlər edilir. Edilən araşdırmaların əksəriyyətindən məlum olur ki, bu 2 göstərici arasında müsbət korrelyasiya əlaqəsi vardır.

Cədvəl №1

ÜDM-da qeyri-dövlət bölməsinin payı, faizlə

	2014	2015	2016	2017	2018
Ümumi daxili məhsul - cəmi	82,5	81,9	81,2	83,7	83,8
Sənaye	87,4	86,1	83,0	87,6	87,9
Tikinti	84,5	84,3	84,5	86,8	84,6
Kənd təsərrüfatı	99,4	99,8	99,8	99,9	99,9
Ticarət və xidmətlər	99,8	99,8	99,6	99,6	99,7
Nəqliyyat	77,1	78,5	81,7	82,8	82,4
Rabitə	76,8	80,0	81,0	80,5	81,2
Sosial və sair xidmətlər	51,5	55,2	57,8	58,0	56,1

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/systemənatəaccounts/>

Cədvələ baxdığımızda ÜDM-in qeyri-dövlət bölməsinin faizlə göstərilmiş payını görməkdəyik. Bu nəticələrə görə ÜDM-in qeyri-dövlət payında 2014-cü ildən etibarən bir azalmanın olduğu müşahidə olunmuşdur. Belə ki, qeyri-dövlət bölməsinin payı üzrə göstərici 2014-cü ildə 82,5 faiz ikən, 2016-cı ildə azalaraq 81,2 faiz olmuşdur. Ancaq sonra burada artım müşahidə edilmişdir və 2017-ci ildə bu pay 83,7 faiz, 2018-ci ildə isə 83,8 faiz olmuşdur.

Vergilərin yığılması işgüzar fəallığın tənzimlənməsi və əksər sosial vəzifələrin həll olunması üçün dövlət büdcəsində olan vəsaitdən istifadə olunması imkanlarını nəzərdə tutur. Bu siyasətin əsas vasitələri vergi dərəcələrinin, vergitutma obyektlərinin və vergilərin növlərinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar olan məsələlərdir. Dövlətin apardığı bu siyasətin metodlarına aid fərqli baxışlar mövcuddur. Keynsin tərəfdarları ənənəvi olaraq iqtisadi tərəqqinin əsas stimulu olan səmərəli ümumi təklifin formalaşmasına üstünlük verir və belə düşünürlər ki, vergilərin azaldılması istehsalın artmasına yol açır, ancaq qısa müddətli dövrdə büdcəyə daxilolmalar azalır, büdcə kəsiri isə artmış olur.

Vergi dərəcələrinin azaldılmasını ümumi tələbin artmasına təsir edən əsas amil sayan «iqtisadi təklif» nəzəriyyəsinin tərəfdarlarına görə, vergilərin azaldılması bir yandan əhəlinin, digər yandan isə bizneslə məşğul olanların gəlirlərinin və o cümlədən investisiyaların gəlirliliyinin artmasına yol açır. Bunun üçün həyata keçirilən vergi siyasəti düşünülmüş halda başqa sosial-iqtisadi problemlərlə qarşılıqlı əlaqə və asılılıq şəraitində olmalıdır. Bazar iqtisadiyyatında, təsərrüfat obyektlərinin investisiya fəallığı ilə gəlirlərdən tutulan vergilərin dərəcələri arasındakı asılılığın öyrənilməsinə istiqamətlənmiş Laffer nəzəriyyəsinə əsasən vergilərin artırılmasının bir həddi olmalıdır.

Bir sıra ölkələrdə işsizliyin artdığı bir dövrdə, istehsalın artımını stimullaşdırmaq üçün dövlət xərclərini artırmaq və vergiləri azaltmaqla məşğulluğu artırmaq mümkündür. Vergilərin azaldılması istehsalın və gəlirlərin artmasına təkan verir ki, nəticədə bu büdcəyə daxilolmaların azalması və büdcə kəsirinin yaranması ilə bitə bilər. Ancaq yenə də, daha aşağı vergi dərəcələri

təyin etmək və vergi obyektlərini genişləndirməklə vergilər hesabına daxilolmaların artmasını təmin etmək mümkündür [4, s.119].

İnflyasiya zamanı, tələbin artması ilə bağlı büdcə-vergi siyasətində dəyişikliklər olunması zəruriliyi yaranır. Belə olduğu təqdirdə, fiskal siyasət mexanizminin tərtib edilməsi çox da asan məsələ deyildir. Çünki, burada dövlətin apardığı büdcə-vergi siyasətilə bərabər, öz-özünü sabitləşdiricilər də fəaliyyət göstərir. Bunlara –

iqtisadi tsiklin ayrı-ayrı dövrlərində vergilər hesabına daxilolmaların dəyişməsinə aid etmək olar. İstehsal azaldığı zaman mühüm vəzifə - bu siyasətin stimullaşdırılmasıdır, yəni dövlət xərclərinin artırılması, vergilərin azaldılması və dövlət xərclərinin artırılması ilə vergilərin azaldılmasının bir-biri ilə əlaqələndirilməsidir. Bunlar maliyyələşdirmədə çətinliyin yaranmasına şərait yaratrsa da, istehsalın azalmasına əngəl ola bilər.

Cədvəl №2

Vergi daxilolmaları 2014-2018

İllər	Vergi və digər ödənişlər
	Daxilolmalar (min AZN)
2018	6 971 679,6
2017	7 015 165,4
2016	7 118 196,7
2015	7 113 622,4
2014	6 663 633,4

Mənbə: <http://www.taxes.gov.az>

Cədvəl 2-də vergi daxilolmalarının həcmi görmək mümkündür. Bu nəticələrə görə, 2014-cü ildə 6 milyard 663 milyon 633 min manat vergi daxil olmuşkən, 2015 və 2016-cı illərdə artım olaraq daxilolmalar 2016-cı ildə 7 milyard 118 milyon 196 min manat olmuşdur. Ancaq 2017 və 2018-ci illərdə azalmaları görmək mümkündür. Belə ki, 2018-ci ildə vergi daxilolmaları 6 milyard 971 milyon 679 min manat olmuşdur. 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin gəlirləri 20,126 milyard manat proqnozlaşdırılır ki, nəticədə bu ÜDM-in 29 faizi həcmindədir. Bu göstərici 2018-ci ilin təsdiq edilmiş proqnozu ilə müqayisədə 3,362 milyard manat və ya 20 faiz, 2017-ci illə müqayisədə isə 2 milyard 621,3 milyon manat və yaxud 15 faiz çoxdur. 2019-cu ildə dövlət büdcəsi gəlirlərinin 7,907 milyard manatı və ya 39,3 faizi Vergilər Nazirliyinin xətti ilə daxilolmaların payına düşür ki, bu da ÜDM-in 11,4 faizi həcmindədir. Bu göstərici cari ilin proqnozundan 262 milyon manat və ya 3,4 faiz, 2016-cı ilin faktiki icra göstəricisi ilə müqayisədə 891,4 milyon manat və ya 12,7 faiz çoxdur [7].

Vergilər Nazirliyinin xətti ilə 2019-cu il üzrə proqnozlaşdırılan daxilolmaların 76,2 faizi və ya 6,027 milyard manatı qeyri-neft sektorunun, 23,8 faizi və ya 1,880 milyard manatı neft sektorunun

payına düşür. Ümumilikdə, qeyri-neft sektoru üzrə büdcə gəlirlərinin dövlət büdcəsində gəlirlərində xüsusi çəkisi 44,8 faiz və ya 9,032 milyard manat nəzərdə tutulur ki, nəticədə bu 2018-ci ilin təsdiq edilmiş proqnozu ilə müqayisədə 205 milyon manat və ya 2,4 faiz çoxdur. Büdcə daxilolmalarının 9,215 milyard manatı və yaxud 45,7 faizi Dövlət Neft Fondundan transfertlərin, 2,420 milyard manatı və yaxud 12,2 faizi Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə daxilolmaların, 573 milyon manatı və yaxud 2,8 faizi isə başqa gəlirlərin payına düşür. Neft sektoru üzrə büdcə gəlirlərinin dövlət büdcəsi gəlirlərində xüsusi çəkisi 55,2 faiz və ya 11,086 milyard manat nəzərdə tutulur ki, nəticədə bu 2018-ci ilin təsdiq edilmiş proqnozu ilə müqayisədə 3,157 milyard manat və yaxud 39,2 faiz çoxdur. Neft sektoru üzrə büdcə gəlirlərinin 83,3 faizini Dövlət Neft Fondundan transfertlər, 16,8 faizini və yaxud 1,880 milyard manatını vergi orqanları xətti ilə neft sektorundan daxilolmalar təşkil edir.

Vergi orqanlarının xətti ilə neft sektoru üzrə daxilolmalarda Dövlət Neft Şirkəti üzrə büdcə ödənişləri 1,370 milyard manat və Azərbaycan Beynəlxalq Əməkdaşlıq Şirkəti (ABƏŞ) üzrə mənfəət vergisi 500 milyon manat nəzərdə tutulur ki, nəticədə bu vergi orqanları tərəfindən neft

sektoru üzrə daxilolmaların uyğun olaraq 73,5 və 26,5 faizini təşkil etməklə cari ilin proqnozu ilə müqayisədə SOCAR üzrə 15 milyon manat, ABƏŞ üzrə isə 25 milyon manat çoxdur [7].

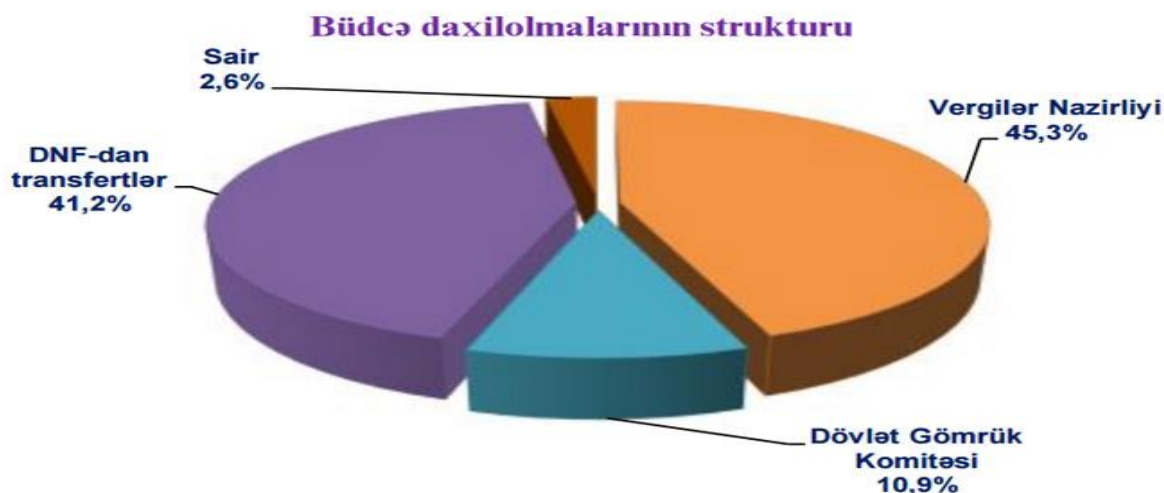
Vergi məbləğinin gəlirdən asılı olduğunu və ÜMM sürətli şəkildə artdıqda vergilər hesabına daxilolmaların artdığını görürük. Bu isə əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin zəifləməsinə, iqtisadi artımın ləngiməsinə təkan verir. Əksinə, azalma dövründə əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsi prosesi gedir ki, nəticədə bu səmərəli tələbin yaranmasına, istehsalın azalmasının qarşısının alınmasına zəmin yaradır. İnflyasiyanın artdığı bir vaxtda, mütərəqqi vergiqoyma dərəcələrinin təyin olunması alıcılıq qabiliyyətinin zəifləməsinə, iqtisadi artımın ləngidiyi dövrdə isə əksinə, alıcılıq qabiliyyətindəki zəifləmələrin qarşısının alınmasına yardım edir. İqtisadi sabitlik cəhətdən bunların hər ikisi də vacibdir. İqtisadi yüksəliş zamanı vergilər hesabına daxilolmaların artması, büdcə kəsirinin azaldılması və yaxud ləğv edilməsi nəticə etibarilə büdcənin imkanlarının artması və inflyasiyanın azaldılmasına zəmin yaradır.

Büdcənin əsas problemlərindən biri onun balanslaşdırılması və büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsi metodunun seçilməsidir. Büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsi probleminin tədqiq edilməsinə Amerika alimi C.Tobinin xidmətləri çoxdur. O vurğulamışdır ki, müəssisə və təşkilatlarda pul dövriyyəsinin idarəedilməsi və iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun xarakteri büdcə kəsirinin maliyyələşmə şərtlərindən asılıdır [3, s.93]. Sosial ödəmələr, əhalinin aztəminatlı qisminin müdafiəsi proqramları da sabitləşdirici amillərə aiddir. Çünki, bunlar istehsalın həcmi azaldığı vaxtda ümumi tələbin kəskin şəkildə azalmasına mane olmaqda xüsusi rol oynaya bilər.

Ölkəmizin vergi idarəetmə üsulunun xarakterik özəlliklərindən biri də dövləti gəlir cədvəlinin qazancının təşəkkülündə bir neçə tədiyyəçinin xeyli vacib kütləyə sahib olmasıdır. 2018-ci ildə 3573221,8 milyon manat məbləğində olan ölkəmizin dövlət gəlir cədvəlinin qazancından 1055,776,7 milyon manatı (29,5%) Dövlət Neft Şirkətinin, 91367 milyon manatı (2,5%) Rabitə Nazirliyinin, 80353 milyon manatı (2,2%) Azərenerji Səhmdar Cəmiyyətinin, 72103,6 milyon manatı (2,01%) Dövlət Dəmir Yolu İdarəsinin payına düşmüşdür.

Diaqram №1

2018-ci ilə dair büdcə daxilolmaları

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı, 2018

Əlavə olaraq deyə bilərik ki, «Strateji Yol Xəritəsi»nin Tədbirlər Planında düşünülmüş əlverişli vergi idarəetmə üsulunun tətbiq edilməsi tədbiri ilə bağlı 2018-ci il ərzində həyata keçirilmiş işlər ümumilikdə xeyli səmərəlidir. Belə ki,

strateji yol xəritələrində müəyyən olunmuş tədbirlərin icrası məqsədilə xırda və orta sahibkarlıq amillərinin üzləşdiyi problemlərlə yaxından tanış olmaq, vergi məəcəlləsinin və inzibatçılığının inkişaf etdirilməsi istiqamətində sahibkarların rəy

və təkliflərini dəyərləndirmək üçün sahibkarlıq subyektləri ilə silsilə görüşlər keçirilmişdir.

Cədvəl №3.

Dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Gəlirlər-cəmi	11404,0	15700,6	17282,4	19496,5	18400,6	17497,0	17505,6	16526,7
<i>o cümlədən:</i>								
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	590,3	716,7	814,0	859,6	981,3	982,6	1145,6	1040,5
Hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi	1429,8	2144,0	2232,0	2374,7	2312,7	2211,2	1983,3	2285,8
Torpaq vergisi	35,4	35,4	30,4	33,2	35,5	48,6	50,4	50,5
Əmlak vergisi	101,7	103,8	105,3	125,2	141,4	148,3	174,6	178,5
Əlavə dəyər vergisi	2082,4	2222,6	2366,7	2710,0	3119,5	3454,8	3623,6	3668,7
Aksiz vergisi	514,8	480,3	531,5	593,4	797,5	647,7	625,2	612,5
Mədən vergisi	130,2	129,7	125,6	121,6	116,3	116,2	110,4	111,2
Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər	291,7	433,2	592,3	675,3	684,6	934,6	861,3	903,0
Digər vergilər	90,4	140,5	157,4	161,4	192,6	247,6	457,0	505,6
Sair daxilolmalar	6146,2	9305,5	10305,4	11843,1	10031,4	8706,5	8474,6	7160,4
Xərclər-cəmi	11665,9	15397,6	17417,4	19146,5	18708,0	17784,4	17751,4	17548,0
<i>o cümlədən:</i>								
İqtisadiyyata	4879,9	6803,3	6960,7	8207,6	7598,4	6408,7	4134,0	4395,3
Təhsil	1170,8	1268,4	1453,7	1437,6	1553,8	1605,2	1754,5	1742,7
Səhiyyə	428,2	493,5	609,4	618,8	6654	708,3	702,2	704,6
Sosial müdafiə və sosial təminat	1133,0	1495,7	1769,3	1750,4	1971,3	1857,3	2645,3	2350,3
Mədəniyyət, incəsənət və s. kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	167,4	189,6	240,7	274,8	295,0	272,5	687,5	253,4
elmə	92,7	106,3	116,6	116,0	124,3	113,3	110,3	109,7
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	668,6	710,5	929,3	1059,3	1103,5	1105,8	1117,2	1177,6
qanunvericilik və icra, yerli özünüidarəetmə orqanlarının saxlanması	303,0	281,7	342,5	348,3	449,6	430,8	470,2	552,3
Sair xərclər	2910,4	4048,8	4994,6	5348,6	4948,5	5273,0	6140,5	6243,2

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/az/006az.xls>

Büdcə gəlir və xərclərinin makroiqtisadi göstəricilərinin təhlili

Səmərəli gəlir və xərclərin ayrı-ayrı hakimiyyət səviyyələri arasında formalaşması, o cümlədən büdcə münasibətləri sisteminin tərtib olunması yönündə ölkələrdə islahatların aparılmasının həlledici şərtidir. Makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsinin əsas amili yerli səviyyələrdə tarazlaşdırılmış büdcədir. Əksər

hallarda büdcə tarazlığının pozulması uzun müddət davam edə bilər, ona görə ki, yerli səviyyəyə keçirilmiş vergilər eyni səviyyəyə keçirilmiş xərclərdən daha zəif sürətlə arta bilər. Büdcə daxilolmaları formalaşması zamanı 2 metodla təyin edilir: vergilərin təhkim edilməsi; vergilərin paylara bölgüsü. AR dövlət büdcəsinin formalaşma mənbələrinə görə strukturu aşağıdakı kimi olmuşdur

2017-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 16 milyard 766,0 milyon manat proqnoza qarşı 17 milyard 516,8 milyon manat və yaxud proqnoz 98,6 faiz yerinə yetirilmişdir. Büdcənin xərcləri isə proqnoza nisbətən 98,2 faiz və yaxud 17 milyard 594,6 milyon manat icra olunmuşdur. Neft Fondundan 2017-ci ildə 6 milyard 100 milyon manat vəsait dövlət büdcəsinə transfer olunmuşdur ki, nəticədə bu 2016-cı illə nisbətdə 1 milyard 515 milyon manat və ya 19,8 faizi az olmuşdur.

Dövlət xidmətlərinin səmərəliliyinin təmin olunması, xərc funksiyalarının onları lazımi şəkildə icra edə bilən hakimiyyət orqanları lazımi qaydada yerinə yetirə bilən hakimiyyət səviyələrinin ən aşağıda duranına tapşırılması xərc funksiyalarının paylaşdırılmasının son məqsədidir. Bu məqsədə əməl edilməsi üçün əhalinin sosial-mədəni ehtiyatları, qeyri-istehsal infrastrukturunun fəaliyyətinin təmin olunması ilə əlaqədar təcirlərin yerli idarəetmə səviyyəsinə keçirilməsi nəzərdə tutulmalıdır. Ancaq bəzən göstərilən xərclərin maksimum qeyri-mərkəzləşdirilməsinin məhdudiyyətləri vardır. Elə yerli xidmətlər vardır ki, onları idarəetmənin yuxarı səviyyəsinin hesabına saxlamaq iqtisadi baxımdan məqsədəuyğundur. Bir çox sosial xərclər iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi ilə əlaqədar olub, gəlirlərin əhalinin sosial qrupları arasında bölüşdürülməsi nisbətlərinə təsir edir.

Maliyyələşdirmənin hansı istiqamətlərinə üstünlük verilməsini büdcə layihəsi tərtib edilərkən müəyyənəşdirmək zəruridir. Bunun üçün regionun iqtisadi vəziyyəti təhlil edilməli və əvvəlki illərdə büdcə xərclərinin səmərəliliyi araşdırılmalıdır. Büdcə xərclərinin elə bir strukturu yaradılmalıdır ki, sərf edilən məsrəflərdən maksimum səmərə əldə edilsin [2, s.40]. Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin illər üzrə xərcləri dəyişkən olmuşdur.

Əhalinin yüksək həyat səviyyəsi, regionda istehsalın inkişafının sürəti və ümumi daxili məhsulun nəzərdə tutulmuş artım tempi təmin edildikdə büdcə xərclərini səmərəli hesab etmək olar. Bütün səviyyələrdən olan büdcələrin bütün xərclərini onların istiqamətlərindən asılı olaraq aşağıdakı kimi göstərmək olar [2, s.42]: idarəetmə sisteminin maliyyələşdirilməsi xərcləri; təminat sisteminin maliyyələşdirilməsi xərcləri; sosial müdafiənin yaxşılaşdırılması xərcləri; biznes fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması xərcləri;

dövlət və bələdiyyə borclarının idarə edilməsi xərcləri.

Büdcə xərclərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı bu qrupların hər birinin xərclərinin ümumi məbləğində xüsusi çəkisini nəzərdən keçirmək məqsədəuyğundur. Bu üsulla regionda əhalinin yaşam səviyyəsinin yüksəlməsinə və istehsalın artım tempinin saxlanılmasına təsir göstərən vəsaitlərin xüsusi çəkisini, müəyyənəşdirmək olar. Bu vəsaitlərin xüsusi çəkisi nə qədər yüksək olarsa, demək büdcə vəsaitlərindən də bir o qədər səmərəli istifadə edilir.

NƏTİCƏ

Azərbaycanda həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər və islahatlar nəticəsində ölkəmizin çoxşaxəli sosial-iqtisadi inkişafı və beynəlxalq iqtisadi sistemə integrasiyası üçün münbit şərait yaradılmışdır. İqtisadiyyatda ciddi irəliləyişlər əldə edilmiş, bir çox sahələrdə, xüsusilə makroiqtisadi göstəricilərin artımında yüksək nəticələrə nail olunmuşdur. Vergi sistemi ötən dövr ərzində əsaslı şəkildə təkmilləşdirilmiş və onun beynəlxalq standartlar səviyyəsinə çatdırılmasına qismən nail olunmuşdur. Büdcə gəlirlərinin ÜDM-in strukturuna və sahə quruluşuna uyğun artımına, potensial gəlirlərin büdcəyə təmin olunması əmsalının əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsinə, vergilərin sadələşdirilməsinə, vergi dərəcələrinin və vergi güzəştlərinin azaldılmasına, vergi ədalətliliyinin təmin olunmasına, vergilərin yığılmasını təmin edən orqanların strukturunun təkmilləşdirilməsinə, nəzarətin səmərəliliyinin artırılmasına, sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsini təmin edən vergi mühitinin yaradılmasına, vergi yükünün azaldılmasına nail olunmuşdur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. "AR-in 2018-ci il dövlət büdcəsi barəsində" AR Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə" Qanun layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. Bakı, 2018 // <http://sai.gov.az/upload/files/2018-DURUSTLESME-REY-FINAL.pdf>
2. Ələsgərov A. Azərbaycan Respublikasında bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin yaranması, formalaşması və inkişafı. Bakı, 2014,
3. Büdcə-vergi siyasəti. Elmi red. M. Atakişiyev. Bakı: MBM, 2010.

4. Aktan, Coşkun Can; İstiklal Y. Vural. Ekonomi Politikası Yönetiminde Mali ve Parasal Kuralları. Kurumsal Maliye Politikası. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016

5. <http://www.taxes.gov.az>

6. <https://www.stat.gov.az/source/finance/az/006az.xls> <https://www.stat.gov.az/source/systemənatəaccounts/>

Маммадов Я.И.

Азербайджанский Государственный Экономический Университет, магистр

Влияние налогового механизма на регулирование финансово-бюджетных отношений

Резюме

В статье рассматриваются финансово-бюджетные отношения в Азербайджанской Республике в современных условиях, раскрывается роль налогового механизма в регулировании этих отношений, анализируются макроэкономические показатели доходов и расходов бюджета.

В настоящее время соответствие налоговой политики и ее важной формы налогово-бюджетной политики Азербайджанской Республики к условиям рыночной экономики, исследование и анализ принципов, методов и механизмов ее эффективной организации, а также подготовке обобщенных мер макроэкономического характера имеет актуальное значение для экономической науки.

Ключевые слова: *финансово-бюджетные отношения, налоговый механизм, бюджет, доходы и расходы.*

Mammadov Y.I.

Azerbaijan State Economic University, master student

The impact of the tax mechanism on the regulation of financial and budgetary relations

Summary

The article discusses financial and budgetary relations in the Republic of Azerbaijan in modern conditions, reveals the role of the tax mechanism in regulating these relations, analyzes macroeconomic indicators of budget revenues and expenditures.

At present, the compliance of the tax policy and its important form of the fiscal policy of the Republic of Azerbaijan to the conditions of a market economy, research and analysis of the principles, methods and mechanisms of its effective organization, as well as the preparation of generalized macroeconomic measures has relevant knowledge for economic science.

Key words: *fiscal relations, tax mechanism, budget, income and expenses.*

Daxil olub: 15. 11.2018

Rəy verib: AMEA İqtisadiyyat Institutunun “Maliyyə, pul-kredit siyasəti” şöbəsinin əməkdaşı i.f.d. Əliyev R.M.